

Kitap İnceleme

Türkiye İşçi Hukuku: Trabzon'unu Kaybetmemek İçin!

Perdere la Trebisonda¹

“Her kim ki teorisiz pratik tutkunudur, o, dümeni ve pusulası olmayan bir gemiyle yol alan ve asla nereye gittiğini bilmeyen bir denizci gibidir.”

Leonardo da Vinci

Aziz ÇELİK²

Dr. Murat Özveri'nin *Bireysel İş İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Hukuku Tarih Öğreti Uygulama Eleştiri* adlı kitabı Aralık 2023'te yayımlandı. Murat Özveri iki cilt ve 1909 sayfadan oluşan bu devasa kitaba ve bu kitabın altında yatan fikre ömrünün on yıllarını verdi. Bu kitap Murat'ın yetişkin ömrünün bir müktesebatı, bir Murat Özveri külliyatıdır. Bu kitap işçi haklarının savunulması için yazılmış sayısız dava dilekçesinden, kazanılmış veya kaybedilmiş sayısız davadan, emsal kabul edilenlerin yanı sıra ibretlik sayılabilecek kararlardan süzülerek ortaya çıktı.

Bir fikre bir ömür veren insanlar vardır. Dostum, yol arkadaşım Murat Özveri onlardandır. Yazım ve birikim sürecine çok yakından tanık olduğum Murat Özveri'nin *Türkiye İşçi Hukuku* kitabı ülkemiz iş hukuku yazını açısından bir dönüm noktasıdır. Murat bu kitabı yaklaşık iki yılda kaleme aldı ama bu kitabın ardındaki fikre ve kitabın esasına on yıllar verdi. Yazım süreci de tıpkı birikim süreci gibi meşakkatli ve insanüstü bir çabaya dayalıydı. İş hukuku alanında ana akım dışı, eleştirel ve zülfüyâre dokunan bir kitap yazılması gerekiyordu. Bunu Murat Özveri yapabiliirdi ve dizginsiz bir sabırla, oya gibi işleyerek yaptı.

Bazı kitaplar bilgi yüklüdür, sizi bilgilendirir, donatır ama ruhu eksiktir. Bazı kitaplarınsa ruhu vardır. *Türkiye İşçi Hukuku* kitabının bir ruhu var. Elbette akıl-

1. İtalyanca "Trabzon'unu kaybetmek". Umberto Eco'ya göre Trabzon'unu kaybetmek kontrolü kaybetmek, kafa karışıklığı ve yönünü şaşırma anlamına gelen bir ifadedir.

2. Kocaeli Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim üyesi azizcelik@gmail.com

la, bilgiyle yazıldı ama Özveri bu kitaba yüreğini de koydu. Murat'ın kitabına geniş bir önsöz yazdım. Burada yazdıklarım büyük ölçüde o önsözün gözden geçirilmiş ve kısmen genişletilmiş halidir.³ Bir yoldaşım, bir dostun kitabına yazılan özsözün ve tanıtım yazısının öznel olduğu söylenebilir. Elbette öznel! Öznel olduğu için bunca detaya, nüansa vakıfım. Murat Özveri'nin bu kitapta benimsediği yaklaşımın akademide eksikliğini yıllardır çeken bir sosyal politikacı olarak yazdıklarımın Murat ve kitabı için yazılabileceklerin çok azı olduğunu baştan söylemeliyim.

Pek çok sosyal bilim alanının kesiştiği ve bu alanlardan beslenen sosyal politikanın kuşkusuz hukukla bağı çok daha derin. İşçi hakları (hukuku) olmadan sosyal politikadan söz edilmesi mümkün değil. Bu nedenle bilim alanlarının birbirinden su sızdırmaz duvarlarla ayrılması yaklaşımıyla, bir tür *alan fetişizmi* ile hesaplaşmak gerekiyordu. Murat Özveri kitabında bunu yapıyor. Tarihten, edebiyattan, iktisattan, siyaset biliminden, sosyolojiden beslenerek işçinin hukukunu anlatıyor.

Teknisizm ile Hesaplaşma

Kanunun lafzıyla sınırlı yaklaşım *teknisizm ile maluldür*. Günümüz ana akım iş hukukunun en önemli kısıtı budur. İş hukuku alanında çok sayıda kapsamlı kitap, ana akım kitap olduğu malum. Bu kitapların birçoğundan çok faydalandım ve faydalanmaya da devam ediyorum. Bunca iş hukuku kitabı varken Murat bu kitabı niye yazdı? Ben dahil pek çok kişi neden ısrarla Murat'ın bu kitabı yazmasını istedik. İlk neden kitabın adı, *işçinin hukukunun* yazılması gerekiyordu. İkinci neden, uzun bir sendikal deneyimden sonra çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri alanında akademik çalışmalara başladığımda fark ettiğim önemli sorunlardan biri, alanın ders kitaplarının pek çoğunun toplumsal gerçeklerden hayli uzak olmasıydı. Kuşkusuz bilim soyutlama, kavramsallaştırma ve genelleme demek. İtirazım elbette buna değil. Ancak çalışma yaşamının gerçeklerinden, çelişkilerinden ve çatışmalarından uzak, teknisizmle malul ve nötr bir yaklaşımla kaleme alınmış çalışmalardan söz ediyorum. Örneğin iktisada giriş ve çalışma ekonomisi kitaplarında yer alan ve hâlâ anlamakta zorlandığım ana akım klişeler: "Kayıtsızlık eğrileri" veya "boş zaman takası" gibi varsayımlar ile "her arzın kendi talebini" yaratacağı itikadı. Madem her arz kendi talebini yaratıyor o halde neden işgücü arzı kendi talebini yaratmıyordu ve neden insanlar işsizdi? Benzer bir durum çalışma hukuku kitapları için de söz konusuydu. İş hukuku kitaplarının önemli bir bölümünün teknisizmle sınırlı olduğunu söylemek haksızlık olmasa gerek. Üstelik bu normatif anlatım sıklıkla nötr bir yaklaşımla da malul. Benim Murat'a ısrarımın ardındaki motif bu normatif ve nötr yaklaşımın eleştirisine olan ihtiyaçtı.

3. Bu yazı Aziz Çelik (2023), "Bir Fikre, Bir Kitaba Bir Ömür Vermek", Murat Özveri, Bireysel İş İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Hukuku içinde, ss. 31-42. Bu çalışma söz konusu önsözün gözden geçirilmiş ve kısmen genişletilmiş halidir.

Kuşkusuz bu sadece ders kitaplarıyla sınırlı bir sorun değil, iş hukuku uygulaması ve yargılamasının da genellikle bu yaklaşıma sahip olduğu biliniyor. Bir kural/norm neden öyleydi? Kuralın arkasında hangi tarihsel ve toplumsal gerçekler vardı? İş hukuku kitaplarında tarihselliği ve toplumsallığı bulamamak en çok hissettiğim eksiklikti. Bu olmaksızın hukuk bir normlar silsilesine ve hiyerarşisine dönüşüyordu.

Türkiye İşçi Hukuku kitabı teknisizmle malul değil. Hukuku güç ilişkileri, tarihsel ve toplumsal bağlam içinde ele alıyor. Hukukun soyut ve teknik bir kurallar bütünü olmadığını, hukukun bir felsefesi, dahası bir ekonomi politikası olduğunu ortaya koyuyor. Sözü nü sakınmayan ve iş hukukunun tarihsel ve toplumsal temellerine dayanan, tepetaklak edilmeye çalışan iş hukukunu ayakları üstüne oturtmayı hedefleyen bir kitap. Bu kitap “makbul” iş hukuka zihniyetine karşı eleştirel iş hukukunun sesidir. Özveri'nin kitabı eleştirel bir iş hukuku kitabı gereksinimini karşılamış oluyor. Ana akım iş hukuku kitaplarının önemini ve değerini teslim ederek onların ötesine geçilmesi gerektiğini ortaya koyuyor. *Türkiye İşçi Hukuku* kitabında patronların, işçilerin, politikacıların ve yargıçların uygulamada neden böyle davrandıklarının arka planını anlıyoruz. Hukuk ve özellikle de çalışma hukuku güç ilişkilerini, sınıfları, toplumsal çelişkileri ve çatışmaları ve onların nedenlerini kavramadan anlayamaz.

Kitapta sadece iş hukukunun teknik taraflarını değil canlı-kanlı yaşayan işçileri ve patronları, yani sınıfları görüyoruz. Her iki sınıfın da davranışlarının izahını görüyoruz. Patronlar veya işçiler kişisel olarak açgözlü, kurnaz, zayıf, kahraman veya merhametli oldukları için değil, iktisadi ve sosyal çıkarları ve çatışmaları yüzünden öyle tavır alıyorlar. Bunu şöyle anlatayım: Bilindiği gibi piyasacılığın ve liberalizmin özlü ifadesi olan ve *Laissez faire, Laissez passer* (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ile *görünmez el* şeklinde ifade edilen yaklaşım bütün bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmesinin toplumsal çıkar için en iyiye yol açacağını savunur. Ancak unuttukları husus, piyasanın genel yararı değil tekil yararı önceleyeceği, piyasanın bir kamusal aklı olmadığı ve bu yüzden büyük toplumsal felakete yol açtığıdır. Aynı durum çalışma hukuku alanında da söz konusudur. Eleştirel bir iş hukuku kitabı yazma gereği tam da burada karşımıza çıkmaktadır.

Teorisiz Pratik Tutkunluğuna İtiraz: Trabzon'unu Yitirmemek

Öğretinin ve uygulamanın -elbette tümüyle değil- hayli büyük bölümünün teknisizmle malul olduğunu belirtmişim. Mevzuatın lafzı, norm veya uygulama örneklerinin bilinmesi maalesef hukukçu olmak için ve hukukun üstünlüğü için yeterli olmuyor. Bunun acı sonuçlarını 2020'ler Türkiye'sinin yargı uygulamasıyla bizzat yaşıyoruz. Bir normun hangi tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olduğu bilinmeden o norm anlayılmaz. Norm hangi gerilim, mücadele ve çatışmanın ürünüdür? Nasıl bir siyasal ve toplumsal dengenin ürünüdür? Arka planında yatan toplumsal koşullar nedir bilinmeden norm anlayılmaz. Oysa teknisizm (bir başka boyutuyla *ampirizm*) dediğimiz ve sosyal bilimlerin büyük bölümünün

kemiren illet tarihsel ve toplumsal bağlam olmadan, ontoloji ve metodoloji olmadan bilimsel çalışma olabileceğini varsayar. Ontoloji demişken, sosyal politika ve iş hukuku alanında ontolojik tavrınız net olmadan bilim üretmek mümkün mü? İşçinin hukukuyla işletmeyi/işvereni korumayı bağdaştırmak mümkün mü? Varcacağınız yer Murat'ın bu kitapta kısasıya eleştirdiği işsiz iş hukukudur. Mesele emek-sermaye çelişkisi olunca Murat'ın tavrı, *Dünyayı Sarsan On Gün*'de bir aydınla tartışan askerinki kadar nettir: "İki sınıf var, emek ve sermaye."⁴

Hezarfen Leonardo da Vinci beş yüz yıl önce "Her kim ki teorısız pratik tutkunudur, o, dümeni ve pusulası olmayan bir gemiyle yol alan ve asla nereye gittiğini bilmeyen bir denizci gibidir" diyor. Belki de bu söze en çok hukukçular ve özellikle de iş hukukçuları kulak vermeli. Ve o teorısız pratik tutkunu denizcinin "Trabzon'unu kaybetme" tehlikesi büyüktür. *Perdere la Trebisonda* İtalyanca "Trabzon'unu kaybetmek" anlamına geliyor. Umberto Eco'ya göre Trabzon'unu kaybetmek İtalyancada kontrolü kaybetmek, kafa karışıklığı ve yönünü şaşırarak anlamına gelen bir ifadedir. İfadenin kökeni, Karadeniz'deki Trabzon şehrinin, antik çağlarda Avrupa ile Orta Doğu rotasında seyahat eden tüm denizciler için bir tür deniz feneri olması olabilir. Umberto Eco'ya göre Trabzon, yönünü, pusulasını veya kuzey rüzgârını kaybeden gemiler için görsel bir referans noktası oluşturuyordu.⁵ Murat'ın kitabı çalışma hukuku alanında Trabzon'un kaybedilmesine karşı ciddi bir uyarı, bir pusula ve deniz feneri niteliğinde.

Teori, yöntem ve kavram olmadan sosyal bilim olmaz. Ontolojiniz, kullandığınız metodoloji sosyal bilim alanında çalışmanızı doğrudan etkiler. Akademik bilginin yansız olması gerektiği iddiası hayli yanlış bir iddiadır. Sosyal bilimlerde steril bir ortamda, laboratuvar koşullarında üretilemez. Sosyal bilimci sosyal olguları doğadaki şeyler gibi ele alamaz. Sosyal bilimcinin kendisi sosyal ilişkilerin bir parçasıdır. Sosyal olgular ise sosyal gerçeklerin, çatışmaların, eşitsizliklerin ürünüdür. Sosyal bilimlere tarafsızlık addetmek pozitivist bir illettir. Sosyal bilimcinin nesnel olması yani tahrifattan kaçınması şarttır ancak tarafsız (nötr) olamaz. Öte yandan sosyal olguların herkese göre farklı olabileceği yaklaşımı da (yorumlamacılık) bir o kadar sorundur. Kuşkusuz olgular çok farklı görünüşlerle karşımıza çıkar. Marx'ın vurguladığı gibi olguların görünüşleriyle özleri aynı olsaydı her türlü bilim gereksiz olurdu. Bilim insanının özellikle de sosyal bilimcinin yapması gereken görünüşle öz arasında farkı anlamak ve yorumlamak; olguların, görünüşlerinin arkasındaki sebepleri anlamak, nedensellik ilişkisi kurmak ve nedenler arasında bir sıralama yapmaktır. Sosyal bilimlerde eleştirel yaklaşım budur. Eleştirel yaklaşım iş hukuku alanında da elzemdir.

Sosyal bilimci bir teoriye, kurama yaslanmazsa bir çuval bilgi yığınıyla yüz yüze kalır. Kuram/teori onca bilgi yığınına düzene sokar, tasnif eder, anlaşılır

4. John Reed (1976), *Dünyayı Sarsan On Gün*, Çeviren: Rasih Güran, İstanbul, Ağaoğlu Yayınları.

5. "Non perdiamo la trebisonda" <https://www.metaprintart.info/varie/37006-non-perdiamo-la-trebisonda/>

kılar ve anlamlı bir soyutlama yapmanızı sağlar. İşverenlerin kâr maksimizasyonu amacıyla yüzlerce farklı teknik ve uygulama kullandığını biliyoruz. Sayısız işten çıkarma gerekçesi kullanırlar. Yine sayısız sendikasılaştırma (*union busting*) tekniği olduğunu da bilmekle birlikte bu tekil örnekleri bir araya getirip anlamlı bir tema altında birleştirmek ancak teoriyle mümkündür. Teknisizm, sosyal bilimlerde genelleme ve soyutlamayı önemsizleştirerek kuramsal bir bütünlük ve tavrı engeller. Bir dava dosyasına bakan yargıç veya bilirkişi veya bir yargı kararını inceleyen bir akademisyen salt teknik hukuk içinde kaldığı sürece sınırları bellidir. Steril, yansız, suya sabuna dokunmayan sosyal bilim olmaz.

İşçisiz İş Hukukuna İtiraz

Murat Özveri kitabı yazma sebebini “işçisiz iş hukukuna itiraz” olarak ifade ediyor. Gerçekten de İş hukukun işçisizleştirilmesi, işçilerden arındırılması, işletme ile işçi arasında denge kuran bir disiplin haline getirilmeye çalışması baş edilmesi gereken ciddi bir sorun. Böylece giderek iş hukuku bir tekrar borçlar hukukuna dönüşüyor. Dışarıda sadece bir kabuk kalıyor. Özveri bu kitapta iş hukukun tüm temel konularında yaygınlaşan işçisiz iş hukukuna dikkat çekiyor, örnekliyor ve eleştiriyor. Bunu yaparken sadece norm anlatmıyor işçisiz iş hukukunun ekonomi politikasını ortaya koyuyor.

İş hukuku alanı bir teknik hukuk alanı olarak görülürse oldukça mümbit bir alandır! İhtilaf çoktur, dava çoktur, bilirkişilik çoktur, çok sayıda mütalaa yazma ve para kazanma *imkânı* vardır. Sadece teknik bir iş olarak bakılırsa iş hukukunun getirisi çoktur. Ancak bu işlerin hiçbirisi yansız ve teknik değildir. İşverenlerin ve iş hukuku öğretisinin (doktrinin) bir bölümünün pek sevdiği iddia, iş yargılamasının genellikle işçiden yana olduğu şeklindedir. Oysa Murat'ı çileden çıkararak ve basit bir akıl yürütmeye bile saçma oldukları anlaşılacak çeşitli düzeylerdeki işçi aleyhine yargı kararlarından kitapta bolca örnek göreceksiniz. Dahası, adalete erişim konusunda bile eşitlikten söz etmek hayli zordur. Murat'ın sık sık ve çarpıcı örneklerle ortaya koyduğu adalete erişimin, iş yargılamasının hali -bunu ‘adaletin iş yüzü olarak’ tanımlıyor- çalışma hukukunun bir başka kanayan yarasıdır. Kuralın varlığı yeterli değildir, adil ve etkin bir yargılama ve adalete erişim yoksa kural işe yaramaz. Tarafların eşitsiz toplumsal güçlerinden dolayı işçinin hukuku olması gereken iş hukuku günümüzde sadece kural açısından değil yargılama hukuku açısından da aşınıyor.

Bu kitabın en önemli kavramsallaştırması *İşçi Hukukudur*. Sosyal bilimlerde kavramsallaştırmanın hayati önemini ortaya koyan bir kavram İşçi Hukuku. Sosyal bilimcilerin aletleri kavramlardır. Kavramsız sosyal bilim olmaz. Ancak birer soyutlama olan kavramlar tarihsel ve toplumsal bağlamdan azade yansız sözcüklerden ibaret değildir. Dahası sosyal bilim hele de hukuk söz konusu olunca kavramlar, sözcükler, lafız ve imla işaretleri dahi ehemmiyet kazanır. Örneğin şu sıradan *çalışma* kavramını ele alalım. Bir yandan hayatımızın en uzun faaliyeti, en çok zamanımızı alan faaliyet öte yandan etimolojisi zorluk, zahmet olan bir

kavram.⁶ Çalışmanın zahmet ve zorluk gibi bir etimolojisi olması tesadüf değil. Ekonomik bağlamda çalışma ister siyasal ister iktisadi zora dayansın özünde zahmet ve zorluk demek oldu tarih boyunca. Çalışma zor ve zahmetli bir faaliyet olmasaydı çalışma sürelerinin kısaltılması işçi hareketinin bu kadar esaslî bir hedefi olur muydu?

İş hukuku kavramları da masum ve yansız değil. Tarihsel, toplumsal bağlamları var. Bazen bir noktalama işareti, bazen bir bağlaç bazen bir ifadenin kullanımı çok şey ifade ediyor. Lokavtı anayasallaştıran 1982 Anayasası'nda "grev ve lokavt hakkı" değil "grev hakkı ve lokavt" ifadesinin yer alması lokavtı anayasallaştırıp ama ona bir hak demeye cüret edememeyi göstermiyor mu? Veya İş Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan alt işverene devredilecek işlere ilişkin kullanılan "ile" ifadesinin "ve" anlamına mı yoksa "veya" anlamına mı geldiğine ilişkin yürüyen ve "bağlaçların sınıf mücadelesi" tartışması.⁷ Anayasal temel bir hak olan grevde geçen işgünü için "grevde kaybolan işgünü" denmesi ve aslında bir grev yasağı mekanizmasının "erteleme" diye masumlaştırılması gibi. Kuşkusuz burada semantik bir tartışmadan değil esasa dair bir tartışmadan söz ediyorum. Kavramlar ve lafza dair tartışma semantik bir tartışmaya indirgenemez. Arkasındaki gerçeği anlamak lazımdır. O yüzden "iş hukuku", "işçi hukuku", "iş sağlığı", "işçi sağlığı", "işçi sendikası" ve "işveren sendikası" gibi kavramların anlam yükünü akılda tutmak lazım. Murat kitabının içeriği kadar adıyla da ana akımla ciddi bir hesaplaşmaya giriyor.

İşin Değil İşçinin Hukuku

Gelelim "iş hukuku kimin hukuku" meselesine, kitaba adını ve ruhunu veren meseleye! Çalışmanın/işin örgütlenmesi ve biçimi konusunda devasa değişiklikler yaşandığı, büyük teknolojik gelişmelerin işin biçimini ve örgütlenmesini köklü biçimde değiştirdiği görülüyor. Ancak bütün bu değişimlere rağmen çalışma ilişkilerinde köklü bir değişim yaşanmıyor. "Her şey değişirken değişmeyen ne" sorusu belki de değişim modasına karşı sarılmamız gereken en kritik soru. Üretim araçlarının (sermayenin) mülkiyeti ve işgücü arasındaki eşitsiz ilişki ve çelişki gücünü koruyor. En karmaşık ve sofistike üretim teknikleri ve iş örgütlenmeleri en banal ve vahşi çalışma ilişkileriyle el ele yürüyebiliyor. Meşhur deyimle *yeni şişede eski şarap* gibi! Dolayısıyla meydan okunması ve hesaplaşılması gereken iddia, çalışma ilişkisinin niteliğinin/özünün değiştiği iddiasıdır. Kaç sanayi devrimi yaşanırsa yaşansın ücretli emek ve sermaye ilişkisi aslı yönünü koruyor. İşverenlerin işçileri kovmasının biçimleri değişiyor. Artık WhatsApp mesajıyla, e-posta şifrelerinin iptal edilmesiyle, elektronik giriş kartlarının iptaliyle öğ-

6 Çalışma kavramının evrimi ve etimolojisi için bakınız Mesut Gülmez (2014), Çalışma Özgürlüğü ve Hakkı Açısından Emeğin Evrimi: Ulusal ve Uluslararası Hukuksal Boyutlar Üzerine Düşünceler, Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu IV Bildiriler Kitabı içinde İstanbul, Petrol-İş Yayını, ss. 63-130.

7. 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 2. maddesinin altıncı fıkrasında geçen "veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan" ibaresiyle ilgili tartışmalar için bakınız Aziz Çelik (2020), "Bağlaçların sınıf mücadelesi" BirGün, 21.10.2010.

reniyor çalışanlar işten kovulduğunu. Nasıl işten kovma bildirim tekniklerinin değişmesi iş güvencesi sorununun özünü ortadan kaldırmıyorsa iş biçimleri ve tekniklerindeki değişim de çalışma ilişkisinin özünü değiştirmiyor. Öngörülebilir bir gelecekte de değiştirmeyecek gibi görünüyor.

Bir patronla tekil bir işçi arasındaki ilişki tipik bir güç eşitsizliği ilişkisidir. Güç eşitsizliği ve gücün temerküzü özgürlük ve adalet için en büyük tehlikedir. Güç temerküzü ve eşitsizliği iktisadi ve siyasi olarak iki biçimde ortaya çıkabilir. İkisi de özgürlük ve adalet için ciddi tehlikedir. İktisadi güç yoğunlaşması ve eşitsizliği kendini en bariz şekilde emek-sermaye ve sınıf ilişkilerinde gösterir. İktisadi güç eşitsizliği, servet ve gelir eşitsizliği kapitalizmle daha da belirgin ve vahim bir hâl aldı. Patronların sahip olduğu iktisadi güç -mal ve hizmet üretim araçlarının mülkiyeti- onları işçiler karşısında biçimsel hukuki eşitlikle çözülemeyecek bir üstünlüğe ve ayrıcalığa kavuşturdu. Siyasal güç yoğunlaşması da aynı şekilde tehlikelidir. İktisadi güce sahip olanlar siyasi güce de hükmedebilecekleri için liberal demokrasi toplumsal eşitsizliklerin karşısında sessiz ve etkisizdir, dahası bunu doğal bulur.

İşte iş(çi) hukukunun amacı ve varlık nedeni tam da burada ortaya çıkar. Biçimsel eşitlikle, sözleşmesel hukukun eşitlik varsayımıyla çözülemeyecek toplumsal eşitsizliklere müdahale ve işçiyi koruma ihtiyacından. İş ilişkisi kendi başına eşitsiz ve dengesiz bir ilişkidir. İşçi iktisaden zayıftır, nicel olarak çoğunluk olmasına rağmen örgütlü çoğunluk olmadığı için sermayenin siyasi etki gücüyle de baş etmesi mümkün değildir. Sermaye, siyaseti ve yasa yapımını da kontrol altına alabilir. Dolayısıyla iş(çi) hukuku diğer hukuk alanlarından farklı olarak eşit oldukları varsayılanlar arasındaki bir ilişki değildir.

İş(çi) hukuku *apriori* olarak tarafların eşit olmadığını kabul eder ve onları eşitlemek için işçileri korur. Dolayısıyla yanlı/tarafli bir hukuk dalıyla yüz yüzeyiz. Borçlar hukukunun vazettiği akit tarafların eşitliği yaklaşımı iş(çi) hukukunda yoktur ve olamaz. O nedenle iş hukuku özünde işçinin hukukudur, işçiye özgülenmiş hukuktur. Nitekim erken cumhuriyet döneminde “işçi hukuku”, “işçi sağlığı” ve “işçi sigortaları” ifadelerinin kullanılması da maksadın bu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kullanımın erken cumhuriyet dönemi çalışma mevzuatının bireysel olarak işçiyi koruyucu ve liberalizme mesafeli yaklaşımıyla uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Kuşkusuz erken cumhuriyet döneminin toplu işçi hakları konusundaki otoriter tutumunu gözden uzak tutamayız. Ama bu başka bir çalışmanın konusudur.

Gelelim “iş” kavramına. İngilizcede “labour law” veya “employment law” olarak kullanılan ve Türkçeye “iş hukuku” olarak çevrilen kavramın genel anlamda iş (business) ile alakalı olmadığı açıktır. İşletme, ticaret veya şirketler hukuku bu anlamda iş (business) hukuku olarak anılabilir. Dolayısıyla çalışma hukuku, ismiyle müsemma olduğu üzere işçi (labour) ile emek, çalışma (istihdam) ve işçiyi alakalı bir hukuk dalıdır ve işçi hukuku olarak adlandırılması gayet yerindedir. Şirketlere

ve alışverişe dair hukuk “şirketler hukuku” veya İticaret hukuku” olarak adlandırılıyorsa işçilere özgü hukukun işçi hukuku/çalışma hukuku olarak adlandırılması pekâlâ mümkündür. Zorluk, “iş” kavramının Türkçedeki farklı ve bazen sınırlı kullanımından kaynaklanmaktadır. *Business, work, labour* ve *employment* gibi farklı sözcükler Türkçede çoğu kez “iş” kavramıyla karşılanmaktadır. Oysa spesifik kullanım açısından bir ayırıştırma mümkündür. Örneğin *labour* sözcüğü farklı bağlamlarda emek, işçi ve çalışma gibi farklı şekillerde çevrilebilmektedir. Türkçede “iş dünyası” veya “iş alemi” dendiğinde genellikle şirketlere, işletmelere ve sermayeye dair bir dünyadan söz etmiş oluruz. Yani burada “labour world” söz konusu değil! Belki de bu kavram karışıklığını gidermek açısından işçi hukuku kavramı çok daha yerinde olacaktır. Çalışma ilişkilerinde başka hatalı kavramsal kullanımlara da rastlanmaktadır. Bunlardan biri de “işveren sendikası” kavramıdır. 5018 sayılı Kanun’dan bu yana literatüre yerleşmiş bu kavram, bir oksimorondur. Sendika (trade union) işçilere özgülenmiş bir örgütlenmedir. İşverenlerin örgütlenmelerine sendika denemez; dernek, birlik veya örgüt denir. Ancak yasa koyucunun 1947’de benimsediği bu oksimoron hâlâ kullanımdadır. Keza işletme literatüründe işçi yerine kullanılan işgören kavramı da benzer bir garabete örnektir. Kavramsal netlik ve açıklıkta ısrar etmek lazım. Çünkü kavramlar anlam yüklüdür. Çalışma ilişkileri alanında bu yük daha belirgin ve sınıfsaldır.

İşveren hukuku mu?

İşçinin hukuku kavramsallaştırması akıllara “peki işverenlerin hukuku?” sorunu getirebilir. Kitabın ilerleyen sayfalarında ayrıntıları yer alan, sendikacı ve TİP Milletvekili Rıza Kuas’ın muhtemelen Anatole France’tan⁸ esinlenerek 1967’de Meclis kürsüsünde söylediği sözler biçimsel eşitliğin ve “işverenlerin hakları” meselesinin özlü bir eleştirisidir: “Herkesin geceyi köprü altında yatarak geçirme hürriyeti vardır. Ama işverenler bu hürriyetlerini hiçbir zaman kullanmazlar.” İnsan hakları, işçi hakları, kadın hakları, engelli hakları, çocuk hakları, yaşlı hakları, hayvan hakları gibi çok sayıda hak kategorisi söz konusu iken “işveren hakları”, “mülk sahibi hakları” diye bir hak kategorisinin olmayışı tesadüf mü? Kuşkusuz burada spesifik bir grubun o gruba özgülenmiş haklarından söz ediyorum. Yoksa insan hakları bağlamında işverenler de birey olarak temel insan haklarına sahiptir. Ancak bir çıkar grubu veya toplumsal grup olarak “işveren hakları” kategorisinden söz edilebilir mi? Kanımca hayır! Çünkü hak/hukuk haksızlığa uğrayan, uğrama potansiyeli olan, korunması gerekenlere dair bir kategoridir.

Tevfik Çavdar hocanın işçi eğitimleri sırasında pek veciz şekilde vurguladığı gibi “İşveren/sermayedar zaten hak küpünün üstünde oturmaktadır.” Sermayedar sınıfın asimetrik iktisadi gücü ve bu gücün ürünü olan siyasal gücü nedeniyle

⁸ “Yasalar o muhteşem eşitliği ile zenginlere de yoksullara da köprü altında uyumayı, sokaklarda dilenmeyi ve ekme çalmayı yasaklar.” France, Anatole (2013) [1894] Kırmızı Zambak, Çev: Nuriye Yiğitler, İstanbul, Kafekültür Yayıncılık.

hukuk sistemi, mevzuat ve müesses nizam esasen sermayedar sınıfın çıkarlarını korur. Bunların karşısında korunması gerekenlerin haklarından söz edilebilir. Tüm bir hukuk sisteminin esasen koruduğu bir sınıfın, hâkim sınıfın haklarından değil, onlara karşı toplumun, çalışanların, yurttaşların korunmasından söz edilebilir. İşçi hukuku işte bu yüzden sermayeye ve onun gücüne karşı işçinin korunmasına vurgu yaptığı için isabetli bir kavramlaştırmadır.

Tam burada Adam Smith'in erken kapitalizm döneminde dikkat çektiği işçi ve patronların toplumsal etki ve örgütlenmelerine ilişkin bir saptamayı hatırlamak yerinde olacaktır:⁹

“İşçiler, elden geldiğince çok almak; ustalar [patronlar] ise, elden geldiğince, az vermek isterler. Birincileri, emek ücretini artırmak; ikinciler ise, bunu indirmek için, kendi aralarında birleşmeye yatkındırlar. Ustalar [patronlar] arasındaki birliklerin kulağımıza çalındığı pek olmaz da, sık sık, işçilerinkini duyarız, denilmiştir. Buna bakıp, ustaların, kendi aralarında pek seyrek birleştiklerini sanmak hem dünyayı hem sözü edilen sorunu bilmemektir. Emek ücretlerini oldukları kertenin üstüne çıkarmamak için, ustalar, her zaman her yerde, bir nevi zımni, fakat sürekli ve bir örnek, bir birleşme içindedirler. (...) Gerçekte, bu birliğin pek kulağımıza geldiği olmaz. Çünkü bu, kimsenin farkına varmadığı olağan işlerdendir; hatta denilebilir ki doğal durumdur. Bazı defa, ustaların, emek ücretlerini bu kertenin bile aşağısına indirmek için aralarında özel tertiplere giriştikleri olur.”

Görüldüğü gibi işverenler sessiz ve derinden ama işçilerden çok daha etkin bir örgütlenme içinde olabilirler. Dolayısıyla “işverenlerin hakları” kavramı bağlamsız, tarihsel ve toplumsal içerikten yoksun yapay bir kavram olacaktır. Bu yüzden açıkça “işveren hakları” kavramına rastlanmazken veya bu kavram öne sürülemezken iş hukukunun işletmeyi de işi de koruması gereğinden, bunlar arasında bir denge kurması gereğinden dem vurulur. Murat kitapta bu iddiayla da güçlü biçimde hesaplaşıyor.

Bir Özveri Müktesebatı

Murat Özveri ana akım dışı ve eleştirel bir hukukçu olarak yıllardır sahada, mutfakta çalışıyor. İşçi hukukunun çarpıcı örneklerini yıllar önce Selüloz-İş sendikası dergisinde “İşçi Recep” köşesinde yazdı. Çalışma hayatının hukuksal sorunlarını yaklaşık 20 yıldır yayın yönetmenliğini yaptığı, onunla özdeşleşen, ülkemiz sosyal politikasının önemli akademik mecralarından biri olan *Çalışma ve Toplum*'da, “Adaletin İş Yüzü” adını verdiği *Evrensel*'deki köşesinde anlatıyor. Kitaplarıyla, makaleleriyle, eğitimleriyle anlatıyor. Bence Murat'ın ana akım iş hukukuyla he-

9. Adam Smith (2008). *Milletlerin Zenginliği*, Çeviren: Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Baskı, 2008, 72-74.

saplaşmasının en kritik anı 5 Nisan kararlarının (1994) ardından kamu işçilerinin toplu iş sözleşmesiyle kararlaştırılmış 4. ve 5. dilim ücret zamlarının ödenmemesi ve faizsiz ertelenmesinin ardından başladığı ve daha sonra *İşçiler ve Bir Hukuk Devleti Masalı*¹⁰ kitabında anlattığı büyük hukuk mücadelesidir. Bağışlanmış toplu iş sözleşmelerinin hükümet ve Türk-İş eliyle işçi aleyhine değiştirilmesine karşı “mini minnacık sendika” olarak adlandırdığı Selüloz-İş adına girdiği hukuk mücadelesi ana akım öğretiyile, ana akım iş hukuku uygulamasıyla ve makbul sendikacılıkla esaslı bir hesaplaşmadır. *İşçiler ve Bir Hukuk Devleti Masalı* ile başlayan “makbul iş hukukuyla” hesaplaşma, 2012 yılında tamamladığı ve aynı yıl Prof. Dr. Cahit Talas Sosyal Politika Ödülü alan doktora tezi “Türkiye’de Toplu İş Sözleşmesi Yetki Sistemi ve Sendikasızlaştırma (1963-2009)”¹¹ ile devam etti, şimdi de bu kapsamlı *Türkiye İşçi Hukuku* ile doğal sonucuna ulaşıyor.

Murat Özveri, iş hukukunun bir işletme/işveren hukukuna dönüşmesinin ve esnekleşmenin teorik temellerini ortaya koymaya çalışan ve Profesör Marco Biagi’nin derlediği *İş Yaratma ve İş Hukuku-Korumadan Öngörülü Eyleme*¹² kitabı MESS tarafından Türkçede yayımlandığından bu yana bu kitapla ve bu kitabın ana fikriyle her alanda mücadele etti, ediyor. 2003 yılında 4857 sayılı İş Kanunu’nun hazırlık sürecinde yasanın esnek ve güvencesiz çalışma biçimleri yaratacağı eleştirisini en çok yapanlardan biri Murat oldu. Yazılarında, konuşmalarında iş hukukunun işçiyi koruma işlevinin ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli girişimlere karşı hukuk alanında ve hukuki donanımla mücadele etti, ediyor.

Murat iş hukuku öğretisi ve uygulaması alanında verdiği mücadele yanında sahada da hep işçilerin yanında yer aldı. Uzun soluklu SEKA direnişinden pek çok işçi eylemine kadar Murat suya sabuna dokunan aktivist bir hukukçu olarak işçilerle omuz omuza oldu. Murat Özveri aynı zamanda Şinasi Yeldan¹³, Ertuğrul Sakaoğlu¹⁴ gibi zalimin sofrasına oturmamış, zalimin kılıcını çalmamış, muhannete minnet etmemiş İzmit’in işçi avukatı kuşağının son temsilcisidir. Dolayısıyla eleştirel bir iş hukuku kitabını Murat yazmalıydı.

İş ve sosyal güvenlik alanının en önemli sorunlarından biri eleştirel ve ana akım dışı kapsamlı bir temel kitabın yokluğudur. Bu kitap bireysel iş hukuku (işçi

10. Murat Özveri (tarihsiz), *Kendini Arayanlar Ülkesinde İşçiler ve Bir Hukuk Devleti Masalı*, Selüloz-İş Yayınları, İzmit.

11. Murat’ın doktora tezi Türkiye’de Toplu İş Sözleşmesi Yetki Sistemi ve Sendikasızlaştırma (1963-2009), adıyla yayımlandı: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi, Basım Legal Yayınları, İstanbul, 2013.

12. Marco Biagi (Ed.), *İş Yaratma ve İş Hukuku-Korumadan Öngörülü Eyleme*, Çevirenler: Zülfü Dicleli-Ahmet Kardam, MESS Yayını, İstanbul, 2003.

13. Şinasi Yeldan üstüne kapsamlı bir değerlendirme için bakınız: Berrak Burçak (2019), “1961-1971 Dönemi Türkiye İşçi Hakları Mücadelesinde İdealist Bir Hukukçu: Genç Avukat Şinasi Yeldan (1930-2017)”, *Çalışma ve Toplum*, 2019/1, ss. 27-38.

14. Murat Özveri’nin Ertuğrul Sakaoğlu’nun ardından yazdığı yazı: Ertuğrul Abi <https://www.evrensel.net/yazi/73648/ertugrul-abi>

hukuku) alanında bu boşluğu doldurmaya adaydır. İş hukukunun “anaakımlılaştırılması” ciddi ve baş edilmesi gereken bir sorundur. Çünkü iş hukuku ana akım hukuk öğretilerinden temel farklara sahiptir; tarafların formel eşitliği ve sözleşme hürriyeti ilkeleri yerine çalışma ilişkisinde güçsüz olanın korunması (dahası esas alınması) yaklaşımına dayanır. İş hukuku, işte bu yüzden de aslında kitabın adında olduğu gibi işçiye özgü bir hukuk dalıdır, işçinin hukukudur. Kuşkusuz burada işçi ile kastın iş sözleşmesiyle çalışma, bağımlı çalışma olduğu açıktır. Murat'ın da benim de işçi eğitimlerinde özellikle beyaz yakalı işçilere anlatmakta en çok zorlandığımız hususlardan biri onların işçi olduğu gerçeğiydi.

Murat, ismiyle ve soy ismiyle müsemma bir insandır. Muradı olan, bir fikre bir ömür veren özverili, yaptığı işin hakkını veren insanlardandır. Murat'ın ömrünü verdiği fikir savaşı ve sömürsüz bir dünya fikridir, sosyal adalet ve eşitlik fikridir. Murat bu fikrine pek uygun bir alanda okudu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Tam da adalet ve eşitlik meselesinin odağında yer alan bir konuda çalışma hayatı ve çalışma hukuku alanında uzmanlaştı. Yüksek lisans ve doktora tezini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde tamamladı. Mümbit bir alanda, sendikalarda çalıştı; eşitlik ve adalet meselesinin derin kökler saldırdığı mümbit topraklarda, bir sanayi kentinde, İzmit'te yaşadı. Mümbit bir alanda ve bölgedeki deneyimini bilimin imbiğinden geçirerek yazdı. Murat'la aynı dönemde İstanbul Üniversitesi öğrenciliği yaptık. Öğrenciliğimizde aynı idealler peşinden, birbirimizden haberdar olmandan koştuk. Sonra aynı alanda çalışmaya başladık, 35 yıldır aynı alanda, benzer zorluklarla boğuşup sosyal adalet için her gün ter dökmeye devam ediyoruz. O yüzden bu kitabı sadece bir sosyal politikacı, bir okur olarak değil, bir dost, bir yoldaş olarak büyük bir heyecanla bekledim. Bu kitabı heyecanla beklememin bir diğer nedeni de her zaman kerteriz noktası aldığım Murat'ın hukuksal yaklaşımını derli toplu bir arada, el altında bulundurma, bir eleştirel iş hukuku şerhine erişme imkanındır.

Murat'ın sözünü sakınmaz eleştirel tutumu, yorumları, tespitleri, yazdıkları ana akım tarafından görmezden gelinmeye çalışıldı. Doktorası bir süre geciktirildi! Üniversitede çok severek verdiği toplu iş hukuku ve sosyal güvenlik derslerini vermesine olanak tanınmadı. Ama Murat onlar ne derlerse desin kendi bildiği yoldan yürümeye devam etti. Bu kitap da bu inadın bir simgesidir. Sözünü sakınmadan kullanır, çünkü ayaklarını sağlam basar.

Murat hukukun toplumsal yaşamla ve diğer bilimlerle bağına o kadar inanır ki *Kapital*'i ve *Mukaddime*'yi okumadan hukuk üstüne laf etmeyi kendine hak görmez. Günlük gözlemlerini ve vakaları yaratıcı ve diyalektik bir kavrayışla iş hukuku öğretilerine aktarmayı başarır. İş hukuku onun anlatımında teknik bir süreç olmaktan çıkar, ete kemiğe bürünür. Yapısal ve kurumsal bir mesele değil kanlı-canlı yaşayan bir mesele haline gelir. Uzun ve derin deneyiminden süzülen vakalar, davalar, örnek olaylar teoriyle yaşamı birleştirir. Teorinin griliği onda

yoktur, çünkü teori her daim yaşamın sonsuz renk tayfıyla birlikte vardır. Onun satırlarında işçilerin döktükleri teri, yaşadıkları haksızlığı, eşitsizliği hissedersiniz. Halk edebiyatından, türkülerden, yerel ağızlardan beslenen bir tarzı vardır. Deyişler, hikayeler eksik olmaz anlatımında. Sosyal güvenliği “Beni muhannete muhtaç eyleme” türküsüyle öğrenen öğrencinin bir daha bunu unutmaması; uygulamalı toplu pazarlık dersinde sendika kuran, müzakere eden, dersliğin kapısında greve çıkan öğrencinin bu deneyimi unutmaması mümkün değildir.

Murat işçi eğitimciliğinde de üniversite de aynı yalınlıkta ve hayatın içinden bir dille iş hukuku anlattı, anlatıyor. Neredeyse bir ömürdür işçi hukukçusu ve işçi avukatı. Bunlarla beraber öğretim görevlisi, gazete yazarlığı, akademik dergi editörlüğü yaparak hukuk bilgisiyle, gündelik hayatı ve kuramı birbirine bağladı. Bu kitap bu geniş deneyim ve birikimin imbiğinden süzülenlerdir, bir Murat Özveri külliyyatıdır. Bu kitapta anlatılan hepimizin hikayesidir.

Murat’ın yoğun emeği ve kararlılığıyla hayat bulan *Çalışma ve Toplum* dergisi başlıbaşına ele alınması gereken ve büyük bir özverinin ve inadın ürünüdür. *Çalışma ve Toplum* bir yandan akademik ve bilimsel standartların gereğini yapmanın öte yandan işçinin hukukunu, eşitlik ve adaleti savunmanın mümkün olduğunu gösteren müstesna bir deneyimdir. Murat en zor zamanda, sevgili kızı Ceren’in hastalığı sırasında dahi *Çalışma ve Toplum* yayını aksatmadı. Bu kitabın kaleme alınmasında Ceren’in hatırasının yaşatılması onun en büyük motivasyonu oldu. Bu devasa kitabın gelirinin aktarılacağı *Cerenler Vakfı* çok sayıda gencin yaşamına dokunarak Ceren’in hatırasının yaşatılmasına katkı verecek. Belki bu Murat için küçük bir teselli olacak.

Bu kitap iş hukukunu yeniden işçi merkezli, çalışan odaklı ve sosyal adalet teorisiyle birlikte ele almaya dönük eleştirel, özverili ve özenli bir çabadır. Hacımi korkutucu bu devasa kitabın öğretiyeye, iş hukuku uygulamasına, sendikacılarla, öncü işçilere, iş hukuku ve sosyal politika öğrencilerine büyük yararı olacağı şüphesiz. Umarım ve dilerim ki kıymeti bilinir.

Murat Özveri, *Bireysel İş İlişkileri Açısından Türkiye İşçi Hukuku Tarih, Öğreti, Uygulama, Eleştiri* (2. Cilt), İstanbul: Cerenler Vakfı, Aralık 2023, büyük boy 1909 sayfa.